

MAR.
1987

0

K

mat.sk

Ja si teraz sadnem na rínok a začnem rozprávať, čo sa stalo Kataríne. Mlynársky tovariš zabil jej muža a zabil aj seba. Ešte aj u nás chodili po jarmoku ľudia a rozprávali všelijaké balady. O kráľovičovi Markovi...národ počúva. Je uveličený, rozpomenie si. Spoločovanie. D.T. : NAVRÁVAČKY (1)

Publikum reagovalo pri každej príležitosti potleskom a na konci predstavenia zožal martinský kolektív nebývale dlhotrvajúce ovácie. Bratislavčania názorne ukázali, že by vedeli oceniť, ak niekto v zatuchnutých sálach hlavného mesta vyvetrá. Okrem chytľavého nadšenia... T.C.: PREMIÉRA S POSUNOM (11)

Motto knihy, o ktorej chcem hovoriť, je takéto: "Jestvuje len jediná možnosť ako uniknúť priepasti: preskúmať ju, zmerať, zistiť jej hĺbku a zostúpiť do nej." K.K.: INZERÁT (15)

"Tu sú len dve možnosti - povedal ten druhý, národný umelec, svojím typickým sekavým spôsobom, autoritatívne a rozbeňkanú fajku prudko zložil, oprel o popolník, - alebo svoj diskusný príspevok z protokolu odvoláš, alebo..." K.K. UPOZORNENIE (19)

Ľudia okolo sa náhliu ako inokedy. To sa dalo čakať, tých už nevykoľajú nič. Komunizmus musel nutne začať takto, postupne: novinami a povedzme pečivom... Č.: VITAJTE! (24)

Vyzeral vlastne ako indiánsky pes, mal šikmé oči, ako šakal pretiahnutú papuľu, uši sklopené dobrácky dopredu a hustú, ryšavo hnedú srst. Znehybnel, hlavu sklonil k zemi a zdola si ma prezeral. Kráčaľ som k nemu... O.S. INDIÁNSKE LETO (28)

Ako v iných Tatarových knihách, aj tu je v pozadí Žena-Matka, ku ktorej sa stále vracia ako k prameňu lásky, k národnostnej podstate, k osobe, ktorá okolo seba vytvára rodinu, spoločenstvo ľudí, ktorí sa navzájom potrebujú, ale sa aj vŕbia. Spoločovanie, obec božia. Zo spomienok na mladosť, zvykov a náležitostí sa vynára mýtus slovenského vidieka. Nie je to selenka národných buditeľov, navzájom do očí alzy dojetie, ale hoľubíčou povahou. Sam tu, ja a ty - ty. Aj keď tu píšeme našu

D.T.: NAVRÁVAČKY

... Tatarka, ovaľin pšestou, mi ppe mša nšš. Či sa detry alebo kľč Slovek, ale sa cudzí, nie si votraleo, vet, Tatarka, ktorý sám seba označuje za socialistu, hovorí o prirodzenej morálke dedinského spoločenstva. Ešte sa najú tak a tak. Ohľepol usháňajú na lúke divočence. Dívča spadá, roztvorí nožičky a nárek. Identifikácia. Je som divča a ty si valapeca... a teraz to má byť hriech. Počas gymnaziálnych štúdií sa pusta dostáva do konfliktu s katolíckym moralizmom, stretáva sa s intelektuálmi a prvými komunistickými agitátormi. Hovorí o rozchode s katolíckou cirkvou a o formovaní svojich socialistických názorov a

Človek, ktorý pred tridsiatimi rokmi pomenoval démona, je Dominik Tatarka /1913/, meno démona je Súhlas. Ak je pravda, pravdivosť, ob- siahnutá v udalostiach a v našich činoch, nezávislá na názoroch a hod- notiacich súdoch, potom je Tatarka najväčšou postavou súčasnej sloven- skej literatúry a jednou z najvýraznejších postáv slovenského spoločen- ského prostredia. A nič na tom nemení mlčanosť, ktoré sa okolo neho roz- prestiera už vyše pätnásť rokov. Tatarka žije a píše, stretáva sa s ľuďmi. Po trilógii Písачky /Sám proti noci vydalo v roku 1984 naklada- tel'stvo Arkýr v Mníchove, Písачky v roku 1985 nakladateľstvo Index, Listy do večnosti pripravuje torontské vydavateľstvo Sixty-Eight Publishers/, za ktorú mu bola ako prvému udelená Cena Jaroslava Seifer- ta, rozpráva Eve, "navráva" na magnetofónovú pásku svoje Navrávačky, miestami pokojne, keď hovorí o svojej mladosti, výbušne o sklamaníach, vášnivo o spolčovaní.

Navrávačky nie sú členené do kapitol, je to plynulý prúd rýdzej slovenčiny, oživovanej zabudnutými slovami i novotvermi, nie ako experiment, ale vždy v presných súvislostiach a ľúbozvučne. Kto počul Tatarku rozprávať, potvrdí, že stačí vziať do ruky pero, zapisovať a bez zvláštnych úprav uverejniť. Jeho pamäť zachytí spomienku, rozvedie ju do historických, spoločenských, gnozeologických súvislostí; roz- pomenie sa na slovo a pátra po jeho pôvode, aby sa dostal až k arche- typálnosti situácie.

Ako v iných Tatarkových knihách, aj tu je v pozadí Žena-Matka, ku ktorej sa stále vracia ako k prameňu lásky, k nadosobnej hodnote, k osobe, ktorá okolo seba vytvára rodinu, spoločenstvo ľudí, ktorí sa navzájom potrebujú, ale sa aj vážia. Spolčovanie, obec božia. Zo spo- mienok na mladosť, zvykov a zážitkov sa vynára mýtus slovenského vidie- ka. Nie je to selanka národných buditeľov, nevháňa do očí slzy dojatia nad holubičou povahou. Sme tu, ja a ty - My. Aj keď ťa pichnem nožom

do chrbta, ovalím pästou, si pre mňa náš. Či si dobrý alebo zlý človek, nie si cudzí, nie si votrelec, vec. Tatarka, ktorý sám seba označuje za senzualistu, hovorí o prirodzenej morálke dedinského spoločenstva. Veci sa majú tak a tak. Chlapci naháňajú na lúke dievčence. Dievča spadne, roztvorí nožičky a zázrak. Identifikácia. Ja som dievča a ty si chlapec... a teraz to má byť hriech. Počas gymnaziálnych štúdií sa, preto dostáva do konfliktu s katolíckym moralizmom, stretáva sa s jeky robotníkmi a prvými komunistickými agitátormi. Hovorí o rozchode s katolíckou cirkvou a o formovaní svojich socialistickej názorov a sociálneho cítenia. Prichádza vojna a on hovorí o partizánskych zážitkoch; vyznáva sa z povojnových hriechov: rozhovor s Tisom vo väzenskej cele, Farská republika, dobový optimizmus zneužitý na mocenské ciele. Bráni sa obvineniam z buržoázneho nacionalizmu a odmieta šesťdesiate roky: po roku, dvoch, jeden inteligentný národ vie, na čom je. Hovorí o svojej tvorbe, o poslaní literatúry, o demokracii. Sedemdesiate roky znamenajú pre neho už zmenenú situáciu, v názoroch aj v osobnom živote: ústup od socialistickej ideológie, úplný koniec ilúziám. Objavuje neformálne spoločenstvá, pražskú komunitu chartistov, slovenské katolícke prostredie v podzemí a potvrdzuje si znovu predstavu božej obce. Hovorí s obdivom o pápežovi, vracia sa do katolíckej cirkvi. Pokoj, s ktorým o tomto vypovedá, ešte raz prerušuje na konci rozprávania: ...ja nikomu na truc nerobím... ja nie som tu pajác, ktorý je urážený... ja som občan tejto republiky, hoci mi to upierajú..., aby splynul so záverečným snom, v ktorom sa lúči so svetom, životom, ktorý má stále vášnivo rád.

Z prepisu magnetofónového záznamu s dátumom 21.8.1986 uverejňujeme krátke ukážky:

Bela moja mama priam do náručia. A ona hovorí vedela, že toto je jalovička, z ktorej bude mať dobrá krava. Bola červená a mala na hlave hviezdú, došla ma hviezdú. Mama to videla, že to je jeden kus prekrásneho elastického plúca, vtedy si statok privetol na to hviezdú. A keď nás hviezdú došla jeden krásny teliatko a všetko sa jej svätčilo, mlieko naplnila celé vedro. To bolo spirituálne na počesť jej mamy. Ja sa som rozumel, ja viem, že je dobrý statok na chovanie. A teraz pánok sa poľakáva, sa svoju kravu hviezdú. Mlieko vypestovala prekrásnu kapustu. Najkrásne, veľké o tvrdé hlavy. Mlieko jablko. Nevie si spomenúť, koľko veselých radostí mala so svojho gazdovstva.

Myslím, že radosti moja mama mala, ale neviem, či to znie pravdepodobne. Jej radosti boli spirituálne. To bolo v nedeľu ísť do kostola. Pekne oblečená ako gazdiná, nie utahaná alebo ubryndaná, pekne oblečená ísť do kostola štyri kilometre. Tam počúvala kázeň, videla tieto obrady, prišla domov, navarila, nakrmila svoje deti, pospomínala na otca, na starého otca, na babičku a potom si šla ľahnúť pod jablň. Prišla suseda, ktorá ju ískala. Rozpustila jej vlasy a pozerala, či tam nie je nijaký hmyz. A potom, keď už bola začesaná a znovu začepená, to znamená tie vlásky sa položili tak a tak do takej chumličky a ten čepiec sa zachytil vinutím, začal sa jeden veľký obrad, začali sa spievať litánie na blahoslavenie Panny Márie. To je asi taký kult z Poľska pochádzajúci. Litánie, v ktorých boli obsiahnuté tie najkrajšie metafory zo Šalamúnovej Piesne piesní na slávu Panny Márie: brána nebeská, veža zo slonovej kosti, tvoje meno je ako olej sa rozlievajúci... všetky najkrajšie metafory. Takže radosti mojej matere boli spirituálne, takpovediac kultúrne. Jedna vdova, ktorá mala obhájiť existenciu ôsmych detí. Jedna vlčica, ktorá uchová osem vlčiat, čo má radosť z toho, že všetky vyrástli. Moja mať mala radosť spirituálnu, keď sme poorali, posiali, že máme drevo vo dvore, a že máme teplo v chalupe. No a mala radosť samozrejme aj z takých fašiangov, aj z jedenia a pitia. Ale mala radosť aj z takeho výmyslu: že všetko dobré je z našej kravičky. Že to všetko je výsledok jedného zvieracieho hospodárstva. Lebo ak si to vieš predstaviť, na túto prvú vojnu doplácali najviac drobní roľníci. Brali nám na vojenské dodávky každým rokom jednu kravu, junca, koňa. Vzali nám dve kravy. Mäsiari zháňali. No a naraz hnali títo mäsiari odkiaľsi stádo kráv a volov. A pred tým stádom bežalo jedno krásne stvorenie, prekrásna jalovička. A vletela mojej mame priam do náručia. A ona hneď vedela, že toto je jalovička, z ktorej bude raz dobrá krava. Bola červená a mala na hlave hviezdu, dostala meno Hviezduľa. Mama to videla, že to je jeden kus prekrásneho čistokrvného plemena, ktoré si statkár priviezol až zo Švajčiarska. A keď nám Hviezduľa doniesla jedno krásne teliatko a vemenó sa jej zväčšilo, mlieka nadojila celé vedro. To bola spirituálna radosť mojej mamy: Ja sa tomu rozumiem, ja viem, čo je dobrý statok na chovanie. A teraz pánboh ma požehnáva, aj moju kravu Hviezduľu. Alebo vypestovala prekrásnu kapustu. Najkrajšie, veľké a tvrdé hlavy. Alebo jablká. Neviem si spomenúť, koľko všelijakých radostí mala zo svojho gazdovstva.

Moja mama mala z toho radosť, že aj máme čo jesť, aj strechu sme pokryli. Za určitých podmienok takáto materiálna radosť sa zmení na spirituálnu: ďakujem Bohu, tento rok sme prežili, deti sú zdravé a ja môžem spokojne zomrieť. z české - slovenského hľadania píše, Le Dominik Tatarka "nasrel" a napísal Démona súhlasu, k tomu poznamenávajú: že sa Československá republika začal Slovenskom. V päťdesiatych rokoch sa usporiadali jedny aktív slovenských splevateľov, na ktorom boli vytipovaní buržoázni nacionalisti: Alexander Matuška, Michal Kováčik, Dominik Tatarka a + + + Mindač. Boli obvinení z buržoázneho nacionalizmu. A ja som si myslel čo je to a kde? A bol som sa spýtal českého čitateľa, kde v mojich knihách - v oblasti hľadania, ktoré skracovali, Parížskej republike a možno aj v Prvom a druhom údere - je buržoázny nacionalizmus? O buržoáznom nacionalizme sa vtedy nečre-

Vieš, je tu otázka, stále sa hovorí, otázka identity. Pre mňa moja mať, môj otec a môj dedo, to je identita. Identita jednej rol-
nickej rodiny. Na to musíme v nejakom zmysle nadväzovať. Kultúru ne-
možno založiť od roku jeden, či od revolúcie tej a tej. V kultúre možno
so všetkou iba pokračovať. Kultúra má schopnosť asociovať, združovať,
z náhodných indivíduí alebo jednotlivcov vytvárať sympatizujúce
spoločenstvo. zmi, aký som ja buržoázny nacionalista. Zdvihol sa básnik

A vynára sa mi otázka, ako sa my definujeme? Čo sme my? Výrobcovia
čoho? Mali by sme sa najskôr definovať a až potom vytvárať spoločenské
prostredie, kult, kult čohosi, čo stojí za to, čo človek môže uctievať.
Je zrejmé, že uctieваме to isté, čo si uctievali aj pravekí ľudia: lono
svojich materí, svojich mileniek, možno povedať aj lono svojich meta-
fyzických predstáv, že my sme potomkovia bohov, potomkovia ľudí, ktorí
musia nevyhnutne prekračovať samých seba, ktorí musia byť viac, kým
práve sú, ktorí musia prinášať obeť pravým bohom našej ľudskosti.

Keď sa človek rozhliadne po svete, koho si tu môže vážiť? Istotne
nie svoju samicu, ale svoju matku, ženu, ktorá je tu so mnou ochotná
znášať nejaké obeť pre svoje deti, pre ľudskejšie usporiadanie národa
a sveta. vy všetci vôbec začali. A keďže to nepokladám za nejaké poní-
banie, tak som išiel trať družby. A prepával som. Asi pol roka.

+ + +

Ja viem, že zomieram, že odchádzam a možno som iba smiešny pas-
tier, nepochopiteľný človek. Jeden taký a taký človek, ktorý niečo
chcel napísať, možno niečo aj napísal, ale z toho nezostalo nič. Nič!

No a tak... keď sa z česko - slovenského hľadiska píše, že Domi-
nik Tataraka "nazrel" a napísal Démona súhlasu, k tomu poznamenávam:
útok na československú republiku začal Slovenskom. V päťdesiatych
rokoch sa usporiadal jeden aktív slovenských spisovateľov, na ktorom
boli vytipovaní buržoázni nacionalisti: Alexander Matuska, Michal
Horváth, Dominik Tataraka a Vlado Mináč. Boli obvinení z buržoázneho
nacionalizmu. A ja som si myslel: čo je to a kde? A bol by som sa
opýtal českého čitateľa, kde v mojich knihách - V úzkosti hľadania,
Panne zázračnici, Farskej republike a možno aj v Prvom a druhom údere -
je buržoázny nacionalizmus? O buržoáznom nacionalizme sa vtedy neuva-
žovalo. A napokon buržoázny nacionalizmus nebol v hlave Kopeckého, ale
na Slovensku. To bola skupina intelektuálov ako Gustáv Husák a Laco
Novomeský a nie tí, ktorých som spomínal. To boli buržoázni nacionalisti.
Prvých zavreli a tých ostatných súdili na aktíve zväzu spisovateľov.

No a samozrejme, už sa to vedelo - teror: keďže ma dvaja rečníci,
stranícki pracovníci, v referáte odsúdili, všetci moji druhovia chceli
prispiet dôkazmi, aký som ja buržoázny nacionalista. Zdvihol sa básnik
Ján Kostra, budúci národný umelec, autor poémy na Stalina, povedal:
Áno, vidíte pred sebou tohto Tataraku, ktorý je veľký a štíhly, opálený,
všetci si môžete myslieť, aký je krásny. Ale on je obielený hrob.
Obielený hrob. Po ňom sa zdvihla jeho frajerka, Krista Bendová a pove-
dala: Súdruhovia, tento človek nenávidí sovietsku literatúru! ... Bože
dobrý! Ja nenávidím sovietsku literatúru!... Miluje iba Majakovského,
ale to iba preto, že spáchal samovraždu. A tak to pokračovalo. Každý
pridal polienko... Neviem, neviem, Pavol Horov. Bol tam jeden český
literárny historik: Bráň sa, bráň sa! Všetci hovoria: to je buržoázny
nacionalista. Naraz to bola strašná nadávka. A všetci mi radili, že
musím ísť dole k lopate. K lopate. Dobré, ja som lopatou pracoval prv,
kým ste vy všetci vôbec začali. A keďže to nepokladám za nejaké poní-
ženie, tak som išiel Trať družby. A pracoval som. Asi pol roka.

vykliakých románoch. My sme tomu verili - gottwaldovskej zvláštnej
cesta k socializmu. Ale Gottwald sa dal censúrovať a vyškrtol tieto
vety zo svojej knihy, a + + + nejaká zvláštna cesta k socializmu ne-
existuje. To by mali tvoji profesori vystopovať, čo sa stalo! Boli aj

Šesťdesiate roky, šesťdesiate roky... odkiaľ to máš, že šesťdesiate roky? Som ti povedal dost? Ako ti ja hovorím, tak sa to má písať. Víťazný február... Počkaj, neprerušuj ma. Že sa všetko mohlo písať? Že mladý Slánský písal o svojej matke, o poradcoch že sa písalo? Ale môžem ti povedať: ich svedectvá sú strašne malými a nepravdivými svedectvami. V dejinách jedného národa, čo je to dvadsať rokov? Prečo prezident republiky píše Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní. Však od teba nikto nežiada svedectvo, od teba žiada dokument. Tvoje svedectvo je falošné.

Ale ja vás dlabem, dlabem!

Teraz mám taký pocit: o mne nikto pravdu nenapíše. Nikto. Nech vám je česť a sláva. Niečo nemožno napísať, ani povedať, lebo to ani jedna ani druhá strana neznesie. A hovorí ten, kto má moc. Takže človek si môže iba myslieť: Bože môj, otče môj, aký som ja zmotaný / čo vystojí, čo vystojí, úbohý poddaný!

Tie moje písanky, to je vlastne taký objav. Stále to iba začína. Nepokračuje to, lebo to ani nijaké pokračovanie nemá. Vyjadruje to pocit človeka súčasného, že niet budúcnosti.

Eva, ale teba podozrievam, že aj tvoj názor je taký, že existuje lyrizujúca a subjektívizujúca a psychologizujúca próza. Toto kategorizovanie prichádza vždy až ex post. Aj federalizácia a demokratizácia. Možno ten koniec prózy bol práve v Tatarkových knižkách. Bol som najstarší a najskúsenejší... To sa nedá ďalej! Podviedli nás a sú to beštie. A všetky tie kategórie Buriánkove a Števčekove sú na riť. To je skôr postalinovská próza. Koniec stalinizmu v literatúre. Koniec takejto a takejto ideológie.

Kde sa stratil socialistický realizmus? Kde? Kedy? Čím sa končí a čím začínal? Boli to tí veľkí a obdivovaní - v Čechách Řezáč a na Slovensku Hečko.

Ty ma počúvaš, počúvaš, ale ničomu neveríš, čo ti ja hovorím. Že píšeme už o tom období, kde sme postihnutí, že nikto nenapíše o tých pravých šesťdesiatych rokoch? Á ... práve šesťdesiate roky! To máš zase od svojho synáčka. Po celý ten čas ti tu rozprávam o veľkých cyklických románoch. My sme tomu verili - gottwaldovskej zvláštnej ceste k socializmu. Ale Gottwald sa dal scenzúrovať a vyškrtol tieto vety zo svojej knihy, a tak nijaká zvláštna cesta k socializmu neexistuje. To by mali tvoji profesori vystopovať, čo sa stalo! Boli aj

všelijaké zjazdy... tej ilúzii je koniec. Česká literatúra a slovenská literatúra a všetky tieto malé národy po roku, dvoch "oslobodenia" po-
badali, v akom sme srabe. V päťdesiatych rokoch, dva roky po Februári
sa už vedelo, že sme v riti. A nijaký literárny historik, ani český,
ani slovenský, si na Tataruku nespomenie.

Ale šesťdesiate roky, to je blbosť. Po roku, dvoch jeden inteli-
gentný národ vie, na čom je.

Pozri sa, ty si jednou stránkou moja milá a na druhej strane si
profesorka češtiny, moja kolegyňa. Tvoje osnovy ti čosi prikazujú, ako
čo máš prednášať. Ale tvojou povinnosťou je porozmýšľať nad tým, čo
hovorí tvoje predpisy, či je to pravda! Literárna história je súčasťou
všeobecných dejín... Strašpytlovia, miláčik, strašpytlovia! Dogmatici,
to je ešte eufemizmus. Ustrašenci! Formulácie ktorých národ nemohol
uznávať. Či boli vzdelaní a či boli talentovaní. Ba, miláčik, to je
tak: boli strašpytlovia a boli kariéristi. Písali, vyprávali a najmä
m l č a l i o určitých veciach. Že sovietske vojská skurvili celé
mestá. Že v Modre bol generálny štáb generála Malinovského a každá
žena bola znásilnená. Že naraz sme dali Sovietskemu zväzu svoje bane.
Uránové bane v Jáchymove. Že to bolo sovietske výsostné územie. Ale aby
som zostal pri literatúre. Tu bol jeden historický medzník. Ty ho máš
určiť, vymedziť. Zlom v literatúre. Prvú časť určitého diela vydali a
druhú už nikto ani nedopísal, ani nevydal. Tento veľký zlom, veľký,
veľký, je viditeľný na sto kilometrov. Len Buriánek a Števíček ho ne-
vidia, lebo ho nechcú vidieť. To bol zlom, že z osloboditeľov sa stali
okupanti. Predtým, už keď sa toto vedelo, boli zjazdy, kde sa vítali
sovietski spisovatelia. To je komédia, komédia! Polevoj tu bol. A
pamätám sa na Erenburga. Erenburg, ktorý prišiel ako veľký maršál. V
bulharskom kožuchu po päty a s maršálskou palicou. Nevidela si mar-
šálsku palicu? To je takáto palica! Má svoju hlavičku, maršálska pali-
ca, to je ako palička jedného dirigenta. A s tou prišiel Erenburg do
hotela Dunaj a svojim poskokom dal palicu, kožuch a kufor. Obzrel sa
a povedal: mňa živí celá Európa. Anarchista Erenburg bol opitý slávou!
Opitý slávou. Písal svoje kurzívy do Pravdy a bol citovaný svetovou
tlačou. Erenburg, vojenský dopisovateľ, to bol absolútne iný človek, ako
ten prvší - anarchista.

Václav Řezáč. Ty ako literárna historička musíš povedať, že Řezáčovia sú aspoň dvaja. Řezáčovia sú dvaja. Jeden - taký a taký - talentovaný a naraz: zdvihol sa na krídlach strany a stalo sa z neho hovno. No vidíš a koľko tu bolo básnikov. So všetkými som sa stretol, ale najsrandovnejší boli ukrajinskí spisovatelia. Tragickí! Vieš, jeden veľký spisovateľ veľkoruský napíše aj blbinu. Ale tam to tak neplatí, tam nie je štátne nakladateľstvo. Ale jedno štátne nakladateľstvo v Moskve vydá tvoju blbinu v miliónových nákladoch. Keby si mala korunu z jednej knižky, si miliónár! Chápeš to? Nechápeš! Jeden ruský spisovateľ napíše ruský osud, alebo ako to je? Osud človeka. A z toho môže žiť po celý život.. Ak ty napíšeš jednu knižku ... a vydajú ti ju v miliónovom náklade, tým faktom si ty svetový umelec. Také prostriedky, aké nemá nikto, nijaký spisovateľ z tvojich vrstovníkov. Takže ty začneš vystupovať na zjazde francúzskych autorov ako autorita: Viete, táto literatúra ... neuznávam, neverím... treba písať p r e ľ u d ! Ale ty mi neveríš, stále máš na mňa taký kosý pohľad.

To je všetko pravda, tak ako ti to hovorím. Raz, ešte ako začínajúci autor som zašiel z Plevníka za Jilemnickým do Záskaľia. Hovoril, že tam má pekné obrazy, v tých mojich veciach, ale že on už vidí literatúru inde. Ako zobrazenie triedneho boja. Jilemnický bol kokot. Dedinský učiteľ, ktorý odišiel do Sovietskeho zväzu na zaškolenie. Tam mu nahovorili, ako sa robí literatúra. V tomto Sovietskom zväze všeličo vedeli, ale tie najstaršie veci nevedeli. Že zmyslom literatúry je nie zobrazovať, ale spolčovať. Ja si teraz sadnem na rínok a začnem rozprávať, čo sa stalo Kataríne. Mlynársky tovariš zabil jej muža a zabil aj seba. Ešte aj u nás chodili po jarmoku ľudia a rozprávali všelijaké balady. O kráľovičovi Markovi! Prišiel - dnes by to bol starý partizán - a: viete, ako to bolo pri Stalingrade ... a tu-tu-tu, zabrnká na gitaru a rozpráva o hrdinoch. Národ počúva. Je uveličený, rozpomenie si. Spolčovanie. A krása, "zobrazovať niečo" a "prejaviť sa", to už príde potom. V tom sa ja tak nevyznám.

Všetky tieto ľudové formy boli prejavmi takej "sociability". Aby sme vedeli, čo sme prežili. A že veľkí mužovia boli z nášho národa.

Veľkí básnici boli kňazi, učitelia, čiže ľudia, keď chceš, šamani. Ich starostou bolo udržať kmeň pohromade. Udržať jedno kolektívne vedomie, ktorým sa človek bráni proti prírodným a sociálnym katastrofám. Dávaš sa na mňa, ako že neveríš. To preto, lebo ti to hovorím ja. Keby

si to čítala v knihe nejakého francúzskeho profesora, akademika, tak povieš, že je to pravda. No a teraz to naráža na tie teoretiky. Ruská škola formalistická - forma, forma, forma. Ale ešte staršia je škola sociologická! Sociologická škola hovorí to, čo ti tu ja tvrdím. Literatúra mala spevy národné, ktoré mali držať národného ducha spoločnosti. Už som ti rozprával, ako to aplikujem na seba. Nemusel som mať nejaký zámer. Mal som rozprávať tak, aby to bolo zaujímavé, aby to ľudia počúvali: Áno, to sme my. To je tá identifikácia. Tento muž, ktorý sedí na bedni a spieva, to sme my, to s m e m y .

+ + +

Toto je otázka katolíckej mystiky: katolícka cirkev potrebuje byť prenasledovaná. Iba prenasledovaním všetci sa uvedomujú. Za čo si ty ochotný podstúpiť smrť? Za niečo, čo stojí za to! Čo stojí za môj život. Alebo najprimitívnejšie: za čo sa dám zavrieť? Ja sa dám zavrieť, dám sa obesiť, za niečo, čo je n a d. Nad mojimi pocitmi, nad mojimi chvíľkovými sympatiami, čo je nad. Nad horizontom mojich túžieb a žiadostí denných, čo je nepochybné, nad osobným, čo je ešte vyššie. Všetci to nazývajú absolútno.

Ak sme ľudia, ako že sme, musíme poznať, chápať, odpúšťať si. Svätý otec prichádza s iniciatívou ekumenickou, prichádza do židovských synagóg, do arabských mešít: my sme jeden na druhom ako jednotlivci aj ako národy napáchali nesmierne množstvo násilia a krívd. Pokúsme sa odpustiť si a nájsť v sebe ... upevniť sa vo viere, že ľudské dejiny majú zmysel. Kráčame, povznášame sa ^k stále vyššiemu ideálu porozumenia.

A ja dnes? Keby sa niečo zmenilo a stretol by som sa s ... mstiť sa ja už dávno nechcem, ani hlásať, že moja pravda je tá jediná pravá a nepochybná. Tu ste vy všetci, poviete, ako si vec predstavujete. To je demokratický princíp dohody. A rozobrať s nimi ich chyby zoči-voči? To tak nepokračuje. Bolo by najdôležitejšie, ako ďalej. Tieto osobné

príbehy zostávajú v úzadí. Tu je treba doniesť na spoločnú pahrebu ľudského porozumenia olej. Nech vzplamie, nech nás povznesie, osvieti, vnukne nám, čo máme robiť. Ja som posledný človek, ktorý by mohol niečo predpovedať, ale napriek tomu si myslím, že ľudský génus je stále jasnejší a stále krajší. Blíži sa božskému géniu.

Tá mesianistická viera. Židia hovoria, že je to iba kolektívna spása, kresťania hovoria, že individuálna. Môže to byť aj kolektívna, aj individuálna viera, že nás toto spasí, privedie nás k spokojnej chvíli života. Lebo spokojnú chvíľu života je treba dobývať si zo dňa na deň.

Ale ty ma nútiš k takýmto kokotinám a somárstvam, hovoriť o kozmických a veľkých veciach!

Ja som ... ja som pastier!

T. G. MURPHY: *ONE FLEW OVER CUCKOO'S NEST* /1962/, novela, ktorá sa objavila v pondelok 24. 11. 1965 v DPOH. Príhody Mc Murphya, ktoré pobavili a obohatili dve generácie, na svojej slávnej ceste získali napokon vo svojej dramatickej podobe i do nášho kúta sveta. Úspech prvotiny Ken Keseyho bol nebyválny. Desať rokov po prvom vydaní mal len v USA na konte šesťnásť reedícií a dnes je to jedna z najpredávanejších kníh štyrťatoročia, ktoré uplynulo od jej vydania.

Dramatizácia nedala na seba dlho čakať. Po trvalom úspechu na Broadway sa "Prelet nad hniezdom kukučky" /v ďalšom už iba "Prelet"/ dostal do repertoáru stoviek svetových i menej svetových divadiel.

Oslivenie záujmu o túto predlohu vyvolal na konci sedemdesiatych rokov český režisér žijúci v USA, Miloš Forman. Jeho film "One Flew Over Cuckoo's Nest" získal šest Oscarov a Forman sa vďaka nemu dostal medzi svetovú reďišérsku elitu. Film hrali určite vo väčšine kín sveta a prešiel cez cenzurnú oponu i v niektorých susedných ľudových demokraciách /Poľsko 1978, NDR 1979/. Téma "Veľkej sestry" nachádza všade na svete svoje výklady. Mnohí sa divadelné spracovania, mnohé z nich tému rôznymi spôsobmi transformovali, neraz kongeniálne s vynikajúcou filmovou verziou.

Celá toto kultúrna dianie sa však netýkalo ČSSR. Hoci na príbeh odvíja v USA, je dost univerzálny na to, aby bol u nás neprijateľný ani ako kritika "negatívnych" javov v kapitalizme. Forman si to dosiahol po čase tzv. uhladenia s republikou a v kinách sa premieta jeho najnovší film "Amadeus", ale "Prelet" nikdy nedostal.

T.C.: PREMIÉRA S POSUNOM

...v roku 1962, že i dramatická podoba /Dale Wasserman/ narazila na prekážky. Po vydaní Keseyho knihy u nás bolo počuť a rúňaných strán o zlozvykoch "Prelet" na scéne. Pokúšalo sa o to isté prekladné divadlo ... pokus nebol úspešný, nakoniec ako prvé z mnohých dorazilo do nášho divadla SNP v Martine. Počnúc od "Eniky-beniky" bola hra uvedená v Bratislave v premiére v Martine 2. marca 1985. Prednesťou, po jeden ... "Prelet" míhal i v Bratislave: na jediný večer, jediné predstavenie.

... Miestnosťami o tom, že to bol úspech. Divadlo bolo vyprázdnené, ... sa dostávali dovnútra i de rúňaných strán, ... kľúčové, takže stojaci diváci zaplnili všetky kúty divadla. Publikum ...

Dramatizácia románu Ken Keseyho One Flew over Cuckoo's Nest /1962/, mala bratislavskú premiéru v pondelok 24.11.1986 v DPOH. Príhody Mc Murphya, ktoré pobavili a obohatili dve generácie, na svojej slávnej ceste dorazili napokon vo svojej dramatickej podobe i do nášho kúta sveta. Úspech prvotiny Ken Keseyho bol neobyčajný. Desiat rokov po prvom vydaní mal len v USA na konte šesťnásť reedícií a dnes je to jedna z najpredávanejších kníh štvrtstoročia, ktoré uplynulo od jej vydania.

Dramatizácia nedala na seba dlho čakať. Po trvalom úspechu na Broadway sa "Prelet nad hniezdom kukučky" /v ďalšom už iba "Prelet"/ dostal do repertoáru stoviek svetových i menej svetových divadiel.

Oživenie záujmu o túto predlohu vyvolal na konci sedemdesiatych rokov český režisér žijúci v USA, Miloš Forman. Jeho film "One Flew over Cuckoo's Nest" získal šesť Oscarov a Forman sa vďaka nemu dostal medzi svetovú režisérsku elitu. Film hrali určite vo väčšine kín sveta a prerazil cez cenzúrnu oponu i v niektorých susedných ľudových demokraciách /Poľsko 1978, MĽR 1979/. Téma "Veľkej sestry" nachádza všade na svete svoje výklady. Množili sa divadelné spracovania, mnohé z nich témou rôznym spôsobom transformovali, neraz kongeniálne s vynikajúcou filmovou verziou. ... detail s veľkým detail. Pokúšal sa imitovať ...

Celé toto kultúrne dianie sa však netýkalo ČSSR. Hoci sa príbeh odvíja v USA, je dosť univerzálny na to, aby bol u nás neprijateľný ani ako kritika "negatívnych" javov v kapitalizme. Forman síce dosiahol po čase tzv. zmierenie s republikou a v kinách sa premieta jeho najnovší film "Amadeus", ale "Prelet" milosť nedostal. ... už sponzor, bol to ... prvý prvok inšcenácie, čo bolo na vyvolanie dojmu nekonzistentného ... Popri literárnej a dramatickej predlohe môže byť aj film inšpiráciou ... V tomto prípade však podčiakal režisér nielen v duchovnej,

Neudivuje nás teda, že i dramatická podoba /Dale Wasserman/ narážala na problémy. Po vydaní Keseyho knihy u nás bolo počuť z rôznych strán o pokusoch uviesť "Prelet" na scénu. Pokúšalo sa o to isté pražské divadlo a ani brnenský pokus nebol úspešný, nakoniec ako prvé z mnohých dorazilo do cieľa Divadlo SNP v Martine. Pod názvom "Eniky-beniky" bola hra uvedená v celoštátnej premiére v Martine 2. marca 1985. Prednedávnom, po jeden a pol roku, sa "Prelet" mihol i v Bratislave: na jediný večer, jediné predstavenie.

Niet pochybností o tom, že to bol úspech. Divadlo bolo vypredané, záujemci sa dostávali dovnútra i na rôzne služobné, závodné a ktovieaké vstupenky, takže stojaci diváci zaplnili všetky kúty hľadiska. Publikum reagovalo pri každej príležitosti potleskom a na konci predstavenia zožal martinský kolektív nebyvalé dlhotrvajúce ovácie. Bratislavčania názorne ukázali, že by vedeli oceniť, ak niekto v zatuchnutých sálach hlavného mesta vyvetrá.

Okrem chytľavého nadšenia som si z predstavenia odnášal i niekoľko drobných výhrad, s ktorými sa tu chcem zdôveriť. Tajne rátam s tým, že pri známej slovenskej "prepojenosti" sa moje pripomienky dostanú skôr či neskôr do uší režiséra a kolektívu Divadla SNP v Martine a podnietia ich k zamysleniu.

Formálna stránka predstavenia bola po každej stránke bežná, takpovediac konvenčná. Herci boli oblečení primerane svojej roli a pohybovali sa v primeranom /stále rovnakom/ prostredí. Osvetlenie javiska primerane okolnostiam silnelo či slablo, v častých prestávkach zhasínalo. Zvuková stránka bola tiež realistická. V zhrnutí boli divadelné prostriedky ilustratívne a pre toho, kto videl film, chudokrvné. Realizmus, taký pôsobivý vo filme, bol na javisku obmedzený. Chýbali pôsobivé scény z výletu - rybačky, režisér musel presunúť basketbalové zápasy z dvora do miestnosti a diváka nemohol zaujať takými filmovými prvkami ako detail a veľký detail. Pokúsil sa imitovať filmový ~~príbeh~~ strih - bol to jediný atypický divadelný prvok predstavenia. Dej bol rozdrobený do krátkych pointovaných scénok, po každej z nich zhaslo svetlo a divákovi bolo umožnené reagovať. V tme herci prenášali stoličku z rohu do rohu, alebo prenášanie predstierali - aby "divadelne". Zdôvodnili filmovú štruktúru predstavenia. Ako som už spomenul, bol to jediný atypický prvok inscenácie, čo bolo na vyvolanie dojmu nekonvenčnosti primálo. Popri literárnej a dramatickej predlohe môže byť aj film inšpiratívnym zdrojom. V tomto prípade však podnietil režiséra nielen v duchovnej,

ale aj vo formálnej rovine. Režisér mohol mať odvahu pripustiť, že pri obmedzeniach, ktoré mu diktuje divadelné médium, s filmárskym realistic- kým prístupom nevystačí. Z toho by mu vyšlo, že problém realistického príbehu sa v divadelných podmienkach nevyrieši napodobením filmových postupov, ale len odvážnejším načretím do nekonvenčných možností diva- delného média. Verím, že by to inscenáciu neobralo o realistické vyznenie.

Postavy a posuny predstavenia.

Jednoznačne mohli byť spokojní diváci /tí čo videli, i tí čo nevide- li film/ s výkonom a poňatím Mariána Geišberga v hlavnej úlohe. Geišberg dokázal vytvoriť v neľahkom porovnaní zaujímavú mutáciu fenomenálneho herectva filmového McMurphyho /Jack Nicholson/. V prípade Billy Bibitta sa dokonca podarilo vytvoriť slávenské dvojča filmového vzoru. Herec Juraj Predmerský sa zajakával dokonale formanovsky, jeho vzhľad, gestá... jednoducho obdivuhodné. Rovnaké pocity mám, keď počujem slovenskú pop kapelu hrať perfektne "rovnako" pesničky zo svetových hitparád.

Hlavná ženská postava - Veľká sestra - bola voči Formanovmu proto- typu stvárnená s istým posunom. Bola tmavovlasá, temperamentná a oproti filmovej podobe plochá. /Istotne preto sa režisér vzdal scény, keď ju McMurphy "...spredu schmatol za rovnošatu a rozkmasol ju, a...keď jej z hrudníka vyrazili dva kruhy s bradavkami, ktoré sa ustavične nadúvali, až napokon boli také veľké, že si nikto väčšie ani nevedel predstaviť." Škoda./

Uhorský vzhľad i temperament Veľkej sestry neposkytol divákovi hrozivý obraz absolútnej neživotnosti, solídnosti a tichej ničivosti. Povaha Veľkej sestry sa stala /po Orwellovom Veľkom bratovi/ zosobnením súčasného totalitarizmu. Preto by sa nemala žiadna jej mutácia správať tak, aby zahmlila podstatu autorovho posolstva. Martinská predstaviteľka popri peknom hereckom výkone akoby nie vždy chápala o čo ide. Bola príliš reaktívna, príliš dávala najavo svoju zlobu, škodoradosť ... svoju scest- nosť. Režisér vedome či nevedome posunul obraz totalitarizmu k tyranii, tyranii síce delikátnej, žensky rafinovanej - ale predsa len tyranii.

Posledný posun predstavenia som našiel v stvárnení postavy indiánske- ho náčelníka Bromdena. Je to postava dôležitá, aj keď jej väčšinu pred- stavenia hluchá a nemá. Čitateľ knihy vie, že práve tento indián je jej rozprávačom. Náčelník sa postupne zbavuje strachu a z pomedzi ostatných "akútnych" sa pod vplyvom McMurphyho uzdravuje najradikálnejšie. Má odvahu za všetkých, keď na konci dusí jeho telo, ide do kúpeľne, vytrhne blok

K. K. : INŽENÁR

armatúr a stáva sa pokračovateľom McMurphyho role. Splnil jeho stávkú a cez rozlámané mreže uteká aj za neho. Toto gesto vyrovnáva prehru, je to zúfalá, ale jediná možná vzburá proti Kombinátu. /Kombinát i Veľká sestra majú takú povahu, že voči nim niet rozumného a nezúfaleho odporu./

V divadelnej verzii sa efektná armatúra /z polámaných potrubí strieka voda/ neuplatnila, režisér vytvoril inú verziu "takmer nemožného": horúce, ba priam žeravé potrubie ústredného kúrenia. McMurphy na ňom prehrá stávkú - spálil si dlane. V poslednej scéne má jeho úlohu /dokázať nemožné/ splniť Bromden. Má byť prevtelením večnej túžby po slobode, ktorej nedávny nositeľ práve zahynul jeho rukami.

Martinský režisér nám vo vrcholnej chvíli predstavenia ponúka zvláštny posun Bromdenovho činu. Indián prešibane nelezie po horúcich rúrach, ale po širokom potrubí vzduchotechniky sa pohodlne a bez popálenín dostáva k oknu a uniká.

Netrúfam si uhádnuť, či bol tento posun premysleným alebo nechceným posolstvom, alebo či to bola nedomyslenosť. Ale ak zvolím tú najlepšiu možnosť, potom sa obávam, že režisér nepripravil diváka dostatočne na to, aby uveril, že ide o metainterpretáciu hlbšieho posolstva postavy. Priebeh predstavenia naladil diváka na vnímanie povrchnějších politických aktualizácií, ktorými bolo predstavenie azda aj preťažené. Posun Bromdenovho posolstva sa dá prečítať len tak, že sa režisér a s ním i celé predstavenie ocitli na úplne inom konci. Bromden sa v DPOH vyhol ťažkej ceste /dokázať nemožné/ svojho idolu a bez ujmy prekabátil moc i ideály. Znovu sa vrátil ku Isti, podobnej ako bola jeho hluchonemosť, ktorou vodil moc za nos po celé desať-ročia. Jeho útek mal byť prejavom novej odvahy k dôstojnému životu. V slovenskej verzii je však výrazom iného, nám ~~viac~~ oveľa vlastnejšieho riešenia problému.

"... a zosťúpil do nej." /Caesare Pavese/

Bol jeden slovenský spisovateľ, volal sa Leopold Lahola. Nič som o ňom nevedel, a o ňom som sa dozvedel, až keď útržky z jeho života, preplnené nacistickými koncentrákmi, podľa všetkého bojoval v Fovatiní, potom šiel všelike, len na Slovensku sa mu akosi nepodarilo zakotviť. Keď sa narodil a zomrel, možno len odhadovať, dnes by mal okolo sedemdesiatky. Napísal niekoľko divadelných hier. T.C. Slovensku mu vyšla zbierka poviedok, ktorá má názov Posledná vec.

K.K.: INZERÁT

/na knihu, ktorú by ste si mohli prečítať/

Všetky poviedky sa odohrávajú počas vojny alebo tesne po nej, a sú plné ľútu a úzkosti. Čítal som ich rád radom, robím tak vždy v ne-
 šťastí, se nie sú takto se sebou zaraďovať náhodou, a táto kniha som sa ne-
 dostal. Od prvej k poslednej vo mne vzbudil dôveru a pocit, ak tak smieš
 povedať, zasiahnuť.

Prvý príbeh /O tele a o duši/ je nepochopiteľný, je len náznakom budúce-
 ho. Hovorí o hanbe muža, ktorý spoznal, aký je slabý. Dotyk so zlom mu
 odhalí jeho bytostnú zbabelosť a to poznanie mu ostáva na doživotie.
 Táto poviedka sa už odohráva v koncentrácii, žil si nešťastný jednu
 zo svojich podôb, jeho manželka je odpudzujúca, ale to ešte netuším, čo ma
 čaká, pridávajú sa nové a nové a sila ich celkovej hmoty na kenci knihy
 je spracúvaná. Zlo je za všetkým. Vyjavuje sa v čínoch ľudí, ľudia sú

Rozmýšľam: čím sa zhodnocuje literatúra? Prevažne platí, že opätov-
 ným vydávaním diel. Vydávajú sa pre každú ďalšiu generáciu, ktorá ich
 znovu spracúva vo svojom vedomí. Tolstoj, Dostojevskij, Shakespeare,
 Zweig, Mann a ďalší, ktorí aj pre mňa predstavujú vrcholy spisby, sa raz
 za čas zjavia na pulloch kníhkupectiev v nových obálkach.

Vo mne samom sa literatúra zhodnocuje ešte aj inak. Pocitom, že ma
 oslovil ktosi, koho duchovný svet, spôsob myslenia je blízky môjmu.
 Takého človeka môžem naplno sledovať v jeho knihe až k hraniciam autentického
 zážitku a jeho skúsenosť sa stáva mojou skúsenosťou.

Sú takí spisovatelia, ako Saroyan, ktorí jednou rukou vezmú čitate-
 ľa okolo pliec, druhou opíšu oblúk a povedia: pozri, svet je takýto, aj
 dobrý, aj zlý. A sú takí, ktorí ho schytia za nohu a ťahajú na samé
 existenciálne dno, do pekla.

Motto knihy, o ktorej chcem hovoriť, je takéto: "Jestvuje len jedi-
 ná možnosť ako uniknúť priepasti: preskúmať ju, zmerať, zistiť jej hĺbku
 a zostúpiť do nej." /Cesare Pavese/

Žil jeden slovenský spisovateľ, volal sa Leopold Lahola. Nič som
 o ňom nevedel, a o čom som sa dozvedel, sú len útržky z jeho života.
 Prešiel nacistickými koncentrákmi, podľa všetkého bojoval v Povstaní,
 potom žil všelike, len na Slovensku sa mu akosi nepodarilo zakotviť.
 Kedy sa narodil a zomrel, môžem len odhadovať, dnes by mal okolo sedem-
 desiatky. Napísal niekoľko divadelných hier a na Slovensku mu vyšla
 zbierka poviedok, ktorá má názov Posledná vec.

V poviedke "Rozprávajú v prvej osobe" stretnú rozprávajú učiteľa,
 ktorý prežil koncentrák a ten takto hovorí:

Všetky poviedky sa odohrávajú počas vojny alebo tesne po nej a tematicky s ňou súvisia. Čítal som ich rad radom, robím tak vždy v nádeji, že nie sú takto za sebou zoradené náhodou, a tentoraz som sa nesklamal. Od prvej k poslednej vo mne vzrastal údiv a pocit, ak tak smiem povedať, zasiahnutia.

Prvý príbeh /O tele a o duši/ je nenápadný, je len náznakom budúceho. Hovorí o hanbe muža, ktorý spoznal, aký je slabý. Dotyk so zlom mu odhalí jeho bytostnú zbabelosť a to poznanie mu ostáva na doživotie. Ďalšia poviedka sa už odohráva v koncentráku, Zlo si nasadzuje jednu zo svojich podôb, jeho maska je odpudzujúca, ale to ešte netuším, čo ma čaká, pridávajú sa nové a nové a sila ich celkovej sumy na konci knihy je omračujúca. Zlo je za všetkým. Vyjavuje sa v činoch ľudí, ľudia sú jeho pracovným prostriedkom, nástrojom i surovinou. Skutočnosť sa rozpadá, leho Zlo má tú vlastnosť, že uvoľňuje väzby, pomocou ktorých naša realita ako tak drží pohromade. Lahola neponúka východisko, mlčí.

Na obálke sa píše, že prešiel náročným filozofickým štúdiom. Nepochybne sa v ňom okrem iného venoval aj problému existencie Zla. Vo svojej knihe sa však nepokúsil Zlo definovať, nič nehovorí o jeho povahe a zdroji. Myslím, že preto, lebo vie, že jeho zmysel, podstata je našim pozemským očiam ukrytá.

Vo vynikajúcom doslove J. Felix píše: "No jednako toto laholovské Inferno... je skutočne miestom vlády Zla, pravda, Zla chápaného nie na pláne nábožensky-metafyzickom, ale na pláne jedine a výlučne pozemskom." Áno, Lahola zvolil pozemský plán, lebo Zlu je vlastné, že sa vyjavuje pozemsky. Hľadá a nachádza princíp fungovania Zla, jeho vonkajšové znaky a prajavy. Ako J. Felix správne poznamenáva, Zlo nastupuje tam, kde neít ľudskosti, tam sa svet mení na peklo. A prečsa si myslím, že Lahola nepopiera metafyzický rozmer Zla. Práve preto, že o jeho podstate a zmysle mlčí.

Väčšina postáv má v poviedkach za sebou existenciálny zážitok, ktorý ovplyvnil ich myslenie, žijú na hraniciach normality a pomocou železnej reťaze svojej logiky sa pokúšajú dať vlastným životom všedný, normálny zmysel. Pre Laholu neexistuje problém, ktorý trápi mnohých dnešných spisovateľov, problém banality. Banalita nejestvuje, lebo všade nablízku je smrť.

V poviedke "Rozprávanie v prvej osobe" stretne rozprávač učiteľa, ktorý prežil koncentrák a ten takto hovorí:

"Zavádzal som svojich žiakov. Oklamal som ich. Tí, čo to všetko prežili, ako ja a ty, nedržali sa týchto pravidiel. Len kto pravdu zatajoval, luhal, pomáhal si podfukom, krádežou, mal nádej ostať nažive. Mal som ich varovať, nebyť poslušným; mal som ich radšej učiť kraďnúť, aby sa vedeli dostať k zbrani a použiť ju na zabíjanie."

Neskôr ho navštívi v blázninci: "Sedel na slnečnom mieste nad šachovnicou. Vyzval ma, aby som si vzal biele figúrky."

- To pešiak vôbec nesmie - ohradil som sa po chvíli, keď ťahal s ním ako kráľovnou.

- To je to - zbledol náhle. - Zaútočí nepredvídane, proti zákonom hry. A teraz sa bráň, ak ti je život milý.

Vstal som, desiac sa tejto hry, v ktorej môj protivník ustavične chcel uplatňovať zákony života, pričom ustupoval pešiakom, skosil bežca, ťahal dvakrát za sebou, nepripustil možnosť obrany a dbal na to, aby som ja presne držal pravidiel hry, súčasne si však vyhradzoval právo neuznávať ich.

Nikdy viac som nenavštívil toho učiteľa. Báľ som sa, že ma nakazí, také blízke mi bolo jeho počínanie."

S každou ďalšou poviedkou mohutnie vážnosť témy, smrť je stále konkrétnejšia a postavy, o ktorých tuším, že skončia tragicky, sú mi čoraz bližšie. Zlo je všadeprítomné, jedinou realitou je absurdita. Lahola ma ťahá do priepasti, z ktorej ide na človeka závrät. S každou ďalšou poviedkou však ako po špirále stúpa aj úroveň formálneho zvládnutia týchto krátkych útvarov. Vrcholí v posledných troch /Náhodná známost, Rozhovor s nepriateľom, Fontetieri/, ktoré sa podľa mňa vyrovnajú tomu najlepšiemu, čo bolo o pekle druhej vojny vo svete napísané. Bol by rovnocenným partnerom Camusovi či Böllovi, keby písal po francúzsky alebo po nemecky. Pre mňa mám je, čítal som ho s rovnakým vzrušením ako velikánov svetovej literatúry, ba väčším, lebo Lahola písal jazykom, ktorý je mojrou materčinou.

Literatúra sa obvykle zhodnocuje opätovným vydávaním diel. Žiaľ, na Slovensku to neplatí. Nevydávajú sa opätovne ani Camus, ani Böll, ani Lahola. K jeho knihe som sa dostal náhodou, až dnes, lebo v čase, keď vyšla, som ešte len začínal čítať Winnétoua. Požičal mi ju priateľ a musím ju vrátiť. V tiráži je uvedený náklad: 2 500 výtlačkov.

Upozornenie.

Na jar roku 1987 chystajú slovenskí spisovatelia ďalší svoj zjazd. Zdá sa, že dodržiavajú nenáhlivý cyklus piatich rokov a keď si spätne premietnem udalosti slovenského literárneho života za posledných pätnásť rokov, vidí sa mi tento cyklus oprávnený. Niet takých výrazných zlomov alebo vzrušujúcich noviniek, ktoré by vyvolali potrebu diskutovať častejšie, než raz za volebné obdobie. A tak plynú päťročnice a jedinými medzníkmi, hoci nasilu, sú naozaj tie zjazdy.

V marci uplynie desaťročie od jedného zo zjazdov, rovnako nevýznamného ako predošlý alebo nasledujúci, na ktorom sa však predsa len udialo čosi, čo prekročilo jeho obvyklý rámec. Tou udalosťou bolo čiastočné zverejnenie /teda zaprotokolovanie/ diskusného príspevku Hany Ponickéj, ktorým spisovateľka vyjadruje svoju nespokojnosť so stavom slovenskej literatúry a s násilným umlčaním štyridsiaticich bývalých členov Zväzu slovenských spisovateľov. Ako to už býva, gesto zhodnotil výbor Zväzu tým, že Hanu Ponickú priradil k oným štyridsiaticim, a tak sa ocitla v spoločnosti mien, ako Dominik Tatarka, Ivan Kadlečík, Pavel Hrúz, Albert Marenčin a ďalší.

Zväz spisovateľov chcel Hanu Ponickú vylúčiť zo slovenskej literatúry, dosiahol však pravý opak, ba dokonca sám sa stal literárnym hrdinom. Spisovateľka nevyčerpala svoju tvorivú energiu na spomínaný diskusný príspevok a všetko, čo sa odohralo po jeho "zaprotokolovaní", využila ako materiál k napísaniu trozväzkovej knihy. Zväz teda môže za istých okolností inšpirovať, hoci v tomto prípade má ako múza dosť nelichotivú podobu.

Ťažko charakterizovať žáner tejto knihy, je to čosi medzi literatúrou faktu, denníkom a románom. Mená sú pravé, udalosti skutočné, dej

postupuje chronologicky, takmer zo dňa na deň, hoci dátumy autorka udáva len výnimočne, skôr na podopretie dokumentárnej hodnoty nejakej udalosti. Popri tom sa však zastavuje v rozprávaní často akoby náhodne, odrazu sa ocitáme v prírode, ďaleko od absurdnej civilizácie, alebo čítame symbolický príbeh o minerálnom prameni, či spomienku na otca, rozhovor s manželom, introvertné úvahy, ktorými pred čitateľom odkrýva vnútorný svet svojich pochybností, neistôt a strachu. Tradičná kompozícia, rozdelenie na zväzky, kapitoly, drobné príbehy, to všetko vytvára pocit príjemne starosvetského plynutia času a dáva knihe charakter románu. „Tatarke, Kocaj, Havel?“

"Lukavické zápisky 1977" píše Hana Ponická v starom, prebudovanom mlyne v obci Lukavica /stredné Slovensko/, kde žije so svojim mužom. Z idyly Nového roku 1977 ju vytrháva správa o vzniku Charty 77. Z Lukavice sleduje výbuch vášní, ktoré sa ventilujú v novinách. Sprvoti sa na tom baví. Keď Okáli a Fábry uverejnia vedľa seba básne proti Charte, nevychádza z údivu: "Jednak som dovtedy nevedela, že Okáli je aj básnik, jednak som bola zarazená, či je už natoľko senilný a zábudlivý, že celkom zabudol na to, ako v rokoch teroru ten istý Fábry i proti nemu písal štvavé básne. No súčasný Okáliho štvavý tón - zdalo sa mi - prekonáva i Fábryho! Boli tam povzbudená, ako že treba dať "nôž pod hrdlo kohúta" - a vedeli sme všetci dobre, ktorého." Celkom samozrejme drží palce prenasledovaným, ale zároveň zisťuje, že kolegovia spisovatelia majú na vec iný názor. "Otvárala som noviny deň čo deň s úzkosťou, koho zase z bližších známych nájdem medzi podpísateľmi nového pohonu. A každý deň mi priniesol nové sklamanie. Tak už podpísal, odobril novú štvanicu na bezbranných občanov i náš oblúbený, a dovtedy som si myslela, že úplne pravdovravný básnik Milan Rúfus! Ivan Kupec, Štefan Žáry, Pavel Bumčák aj ďalší bývalí slovenskí nadrealisti. Máša Haľamová... Z tých, čo boli členmi Zväzu slovenských spisovateľov, veru už málokto nepodpísal!"

Keď príde list zo Zväzu so žiadosťou, aby podpísala Rezolúciu umelcov, nepodpíše a v telefóne sa ubráni, hoci sľubujú výlet do Paríža. O týždeň na to dostane pozvánku na Zjazd spisovateľov a v túžbe vyjadriť svoje protichodné pocity, píše diskusný príspevok. Samotný priebeh a okolnosti zjazdu zaberú autorku takmer sto strán /rukopisného vydania/ a sú zaujímavým čítaním pre každého, kto chce vedieť, ako taký zjazd naozaj vyzerá.

Textom diskusného príspevku vydesení priatelia a kolegovia odhovárajú Hanu Ponickú od jeho zverejnenia a ich argumenty sú v zásade pravdivé. Naozaj s tým nikom nepomôže a sebe poškodí. Potvrdenie ich slov prichádza rýchlo. Zväz spisovateľov si autorku príspevku pozýva na súkromný pohovor do kancelárie literárneho oddelenia a tam s ňou rokuje komisia v zložení dr. Poničan a dr. Knězek. Zosype sa na ňu prival viet ako z príručky. Ich demagogičnosť je zámerná, fungujú totiž ako znamenia, signály.

"Tak ty chceš naozaj patriť k takým elementom, ako je Kohout, Vaculík, Tatarka, Kusý, Havel?"

"Trochu vás sklame, ale musím vám to povedať, súdružka Ponická! Veď za vami nik nestojí! Ani tí, ktorých ste sa zastali! Nepýtali si to! Povedali to! Aj mladí autori, ktorí váš príspevok čítali v klube, vás odsudzujú, prišli nám to sami povedať! Nikoho za sebou nemáte!"

"Tak tebe nezáleží ani na vlastných knihách, na rukopisoch, ktoré mohli ešte vyjsť a už nevyjdú?"

"Tak vy sama oberáte naše deti o príbehy ich obľúbenej rozprávkovej postavičky Štoplíka? Čo povedia, keď teraz už nevyjdú?!"

Nakoniec to zhrnie dr. Poničan: "Tu sú len dve možnosti - povedal ten druhý, národný umelec, svojim typickým sekavým spôsobom, autoritatívne a rozbaľkanú fajku prudko zložil, oprel o popolník, - alebo svoj diskusný príspevok z protokolu odvoláš, alebo ak nie, ak ďalej budeš trvať na tom, aby ostal v protokole spolu s ostatnými zjazdovými materiálmi, budú postihy: tie, ktoré už sú - zastavenie publikačnej činnosti aj iné, ale i ďalšie, a ako som vravel, ešte i príbuzní možno... S tvojím diskusným príspevkom zásadne nesúhlasíme, nijaké opravy ani úpravy mu nemôžu pomôcť, protestujeme proti nemu, a tak sa prosím rozhodni."

Čitateľ ani na chvíľu nepochybuje o tom, ako sa Hana Ponická rozhodne /ostatne, o čom by boli ďalšie dva zväzky, keby sa všetko v zárodku zahladilo?/, jej postoj nemá trhliny, autorka o nich aspoň nepíše, nepíše dokonca o morálke ako takej, lebo je pre ňu príliš samozrejmé, nanajvýš sa pozastaví v naivnom údive nad odlišným myslením a konaním iných.

Sľuby dr. Poničana sa bezodkladne plnia, Hanu Ponickú náhle obklopí hmla kafkovského sveta, prichádzajú jej oznámenia o odrieknutí rukopisu či zastavení filmu, ktorý bol nakrútený podľa jej scenára,

kedykoľvek príde do styku s úradmi, naráža na bariéru mlčania, úradníčky krčia plecami, akoby ničomu nerozumeli a jediné informácie o tom, čo sa deje okolo nej, dostáva z druhej ruky, od priateľov, ktorí sa kdesi čosi dopočuli. Pokúša sa brániť, píše odvolania, urgencie, žiadosti, sťažnosti, študuje stanovy, predpisy a zákony, ale je to márný boj. Písomne jej oznámia, že bola vylúčená zo Zväzu a keď sa ohradí, že porušili stanovy, Zväz mlčí. Taktika moci je priehľadná: obklopí svoju obeť mlčaním a nehybnosťou, je to spoľahlivá a rýchla cesta, ako sa jej zbaviť.

Oživenie nastáva, keď sa diskusný príspevok nečakane zjaví v časopise Le Monde. "Išlo o to, že keď prišla delegácia do Paríža, vyšiel práve môj diskusný príspevok v 'Le Monde', pobúril francúzsku kultúrnu verejnosť, takže organizácia francúzskych spisovateľov po článku odmietla podpísať dopredu dohodnutú kultúrnu zmluvu s delegáciou Zväzu slovenských spisovateľov, takže oni, slovenskí spisovatelia /Plávka, Lukáč a zväzoví úradníci/ museli sami zaplatiť všetky trovy i ubytovanie v hoteli a vrátiť sa domov bez podpísania zmluvy. To isté rozprával Kot podrobnejšie mužovi, no kým Lukáč doložil svoj úsudok, že i keď mám pravdu, hlavou múr neprebijem, Kot mužovi tvrdil, že som spôsobilá - ja! - nanapraviteľnú škodu ako pre SSR, tak aj pre naše kultúrne vzťahy s Francúzskom."

Prvý zväzok týmto končí, končí sa aj relatívne pokojný život na Lukavici. Zväz sa síce o Hanu Ponickú prestal zaujímať, zato však upútala záujem inštitúcie, Štátnej bezpečnosti. Táto fáza príbehu, ostatne, ako celý príbeh, má svoj nevyhnutný priebeh. Hana Ponická to netuší a hoci mnohí jej priatelia všetkými fázami, ktoré na ňu ešte čakajú, prešli, je to asi skúsenosť nezdeliteľná. A tak od prvého dňa, keď príde na to, že auto s dvoma mužmi, ktoré tak nenápadne stojí pri ich bránke, je Štátna bezpečnosť, podľať sa tomu najprirodzenejšiemu pocitu - strachu. Neopúšťa ju ani vo chvíľach príjemného uvoľnenia v prírode, v noci ťažko zaspáva, lebo fantázia pracuje. Je si vedomá svojej bezbrannosti a budúcnosť neveští nič dobrého. Pokúša sa žiť, akoby sa nič nestalo, ale praktický vplyv na vývoj udalostí už dávno stratila. Prídu na rad výsluchy, urážlivé články v novinách, schôdze, ktoré majú dedinu priviesť k tomu, aby ju ostrakizovala.

Reťaz následkov má neúprosnú logiku a takisto ju majú aj reakcie a myšlienky Hany Ponickéj. Bráni sa, ale výsledok tejto obrany sa dá vopred vyrátať - fyzické zruťenie organizmu, neuroza.

Autorka písala túto knihu s odstupom niekoľkých rokov a svoj príbeh medzitým uvidela v iných, širších súvislostiach, ako príbeh modelový. K jeho napísaniu si však vybrala optiku pôvodného videnia, vniesla do nej sviežosť a intenzitu zážitku, vzdala sa zobecnenia v presvedčení, že fakty samotné, pôvab a čistota výpovede, ktorá nie je "nad vecou", budú k čitateľovi prehovárať jasnou rečou. Myslím, že sa jej to podarilo.

Ak Hana Ponická pred desiatimi rokmi urúbila gesto, ktoré možno mnohí odvrhli ako nezmyselné a naivné, dnes ho doložila literárnym činom hodným našej pozornosti.

statistické PNS objevil v jazykovy časopis zamerala. "Môžesaj nič postojí?" to je v ústke na naširak... "K.K."... se mi zdalo, že mi v miliónkrát akosi... Zásadne slôtky na prvých stránkach už dávno nastien - a potom... Ľudia prilo sa... ako inak. To čo je to... tých... Komunisti... natna... textu, postupne... pedlyca /... niz... nel... socializmu? /

Kať som sa... K.K. ... ktorý... vychádzať v januári 1987 /... /

Náhroba... "Krisovvad... 17 rokov... "Vyšedenník... v... , čo... preto... to... strana... neprijmal od... .

Dyalim... do ktorej... v... rokov... ideologickými... v... tak... ako je... každina... .

Vítateľ

V novembri 86 sa v stánkoch PNS objavil obrázkový časopis zadarmo. "Naozaj nič nestojí?" teta v búde sa naširoko usmiala: "Nič." Už ráno sa mi zdalo, že mi v mliekárni akosi veľa vydali. Zásadné články na prvých stránkach už dávno nečítam - a potom bum! Ľudia okolo sa náhli ako inokedy. To sa dalo čakať, tých už nevykoľajú nič. Komunizmus musel nutne začať takto, postupne: novinami a povedzme pečovom /ako ním začí-
nal poľudštený socializmus/!

Keď som si doma ten časopis prezrel, odľahlo mi. Môžem pokojne honobiť ďalej. Ide o reklamný trik, nulté číslo časopisu pre mladých, ktorý začne vychádzať v januári 1987 /á 3 Kčs/.

Náhrada za mládežnícke periodiká "krízového obdobia" prichádza 17 rokov po zrušení posledného z nich, Reflexu. Volá sa Mladé rozlety, je "týždenníkom SÚV SZM pre mládež v SSR", čo neznie najlepšie, preto sa to čitateľ dozvie až v tiráži na poslednej strane. Ale aby som nezačínal od konca.

Myslím si, že netreba trikrát obracať ideologickú perinku, do ktorej opatrni rodičia zabalili svoj prírastok. Aj v šesťdesiatych rokoch sa pri zrode neskôr slávnych / a nakoniec zakázaných/ časopisov čarovalo s ideologickými formulkami. Časopisy zákonite vznikajú o niečo skôr, než môžu. Preto ma úvodník Mladých rozletov nenahneval, hoci sa aj na začiatku odvoláva na zjazd SZM a končí túžbou "načrtávať to budúce, tak prítažlivo vyjadrené v programe KSČ." S chuťou som sa pustil do ďalších stránok. Vnútoraná štruktúra pripomína iné obrázkové týždenníky, ako je Slovenka alebo Svet socializmu. To znamená, že sa sled článkov začína prehľadom najdôležitejších politických udalostí: čo robia zlí a

čo my, dobrí. Ale tomu sa naozaj netreba čudovať - veď rovnako sa začína i Roháč.

Články sa dajú rozdeliť do niekoľkých tematických skupín:

- a/ propagandistické: Na stanici život /mier/, Je chladno - nastane oteplenie? /mier, Reykjavík/, Ďaleko je do neba /podtitul: aj vo Švédsku/,
- b/ vlastivedné a cestopisné: Praha moja, Praha naša, Muránska fantázia, Dotkol sa Everestu,
- c/ populárno-vedecké: Kroky do tretieho tisícročia /tisíc razy ošúchané, nekonkrétne/, Mikroelektronika pod mikroskopom /o Tesle Piešťany, ktorá dostala cenu vlády SSR/, Neviditeľná fabrika /spomína sa bez podtónov výskum v USA, Francúzsku/,
- d/ kultúrne: Týždeň umenia v Trenčíne, Diskotéka vo všetkých pádoch /chlapec v rozhovore vysype názov práve znejúcej anglickej skladby - nevie však tancovať, preto chce chodiť do tanečnej "naučiť sa kroky, aby som sa nemusel hanbiť, keď pôjdem povedzme na svadbu"/, Posadnutý rocker /Bruce Springsteen ako kritik Ameriky/, Giulietta Masina a jej sestry /interview/, Pre pamätníkov /začiatky televízneho vysielania v Bratislave/,
- e/ ochranárske: Poriadni neporiadnici /Petržalka - všetko zavinili neporiadnici/, Čo sa nemeria peniazmi /dobrovoľní ochranári sú nezištní/,
- f/ "život mladých": Zelená alebo tlačénica na križovatke /mladí sovietski robotníci a ich možnosti/, Medzipristátie medzi horami /učilište nie je zlé/, Manželia roku 001 /interview podobného ladenia ako prináša Mladý svet/.

Z týchto blokov najviac miesta zaberá vlastivedno-cestopisný /5 strán/, potom nasleduje propagandistický a kultúrny so štyrmi stranami, ostatné si vydobyli po tri strany. K tomu ešte strana s poviedkou, dvojstrana Tipy pre vás /móda/ a dve strany reklám /!?!/. Spolu tridsaťjeden strán.

Slúbené riadne číslo vyšlo 7. januára 1987. Znovu sa približne zopakovala tematická schéma nultých čísiel, tón článkov však tentoraz vyznel trochu inak. V nultých číslach sa redakcia prísne /a viac než to/ držala zásady, že články či hoci len noticky o Západe majú obsahovať ideologické ponaučenie a články o nás, hoci i kritické, musia mať útešlivé, optimistické zakončenie. Teraz v článku "Francúzski študenti

v akcii" je veľa chvály na disciplínu a dobrú organizáciu štrajkov a pouličných manifestácií, chýba však akékoľvek ideologické rezumé. Je to iba preto, že článok má pokračovanie? Dúfam, že nie. Pripomenulo mi to články v prvých ročníkoch ECHA, vysokoškolského dvojtyždenníka, ktorý začal vychádzať v roku 1966, práve dvadsať rokov pred Mladými rozletmi. V novembrovom čísle prvého ročníka ECHO informuje v rubrike "Študenti a moc" o štrajkoch a študentských bojoch v Rakúsku, Argentíne, NSR, Indonézii atď. Pri čítaní mal čitateľ dojem, že sa študentstvo všade hýba a to pre príčiny, ktoré by našinca ani nenapadli: študenti sa postavili proti zvýšeniu cien električienok, proti rásizmu, Vietnamskej vojne, proti absencii študentov vo vláde...

Napadlo ma porovnať obsah týchto dvoch časopisov. Hoci to možno bude pamätníkom pripomínať ako rúhanie /veď ECHO bolo iné, slobodné, sebavedomé, bojovné, vtipné.../, predsa sa vo svojich prvých číslach obidva časopisy v niečom podobajú. Ak Mladé rozlety prinášajú rozhovor s predsedom vlády Colotkom, ECHO má na prvej strane úvodník Gustáva Husáka. I keď vieme, že vtedy to bol "iný tabak", predsa sa len hovorí o tom istom: obaja politici nabádajú mládež k aktívnejšej angažovanosti v súvislostiach s plánnou stranou. Jediným príspevkom v novembrovom čísle ECHA, ktorý sa týka Západu, je poviedka Petra Littmana, ktorá paroduje volebný mechanizmus v USA. Mladé rozlety dnes pozdravujú blížiaci sa zjazd SZM, ECHO oznamovalo konferenciu ČSM... Ale ako som už povedal, podoba sa vynára len s prižmúrenými očami. Vtedajšia redakcia mohla bez obáv svoj úvodník nazvať "Aby skôr odmrzlo". Vtedy to ešte nepripomínalo "krízové" titulky - nemohlo. Chcem uveriť, že i šéfredaktor Mladých rozletov je za "odmák". Je však v neporovnateľne zložitejšej situácii. Peter Kasalovský /predtým pracovník SÚV SZM/ musí tých, ktorí mu časopis zverili, presvedčiť o svojej spoľahlivosti. Zároveň by určite rád viedol časopis hľadaný, uznávaný. Iste chápe, že opakovanie ošúchaných schém mladých odradí, že časopis priradia k ostatným. Možno preto už v prvom riadnom čísle je v niektorých článkoch viac voľnosti, hľadá, čo by mladých pritiahlo /článok o Beatles, o Guinnessovej knihe rekordov, o počítačovej grafike Jozefa Jankoviča atď./. V perličkách zo zahraničia chýba hodnotiace stanovisko, takže napríklad pod fotografiou synov Belmonda a Delona sa len konštatuje, že si obaja žijú dobre, ale nespomína sa, ako to býva zvykom, že ostatní Francúzi žijú v biede, nezamestnanosti a podobne. To nie sú drob-

nosti. Ideologický sluch, ktorý v nás zcitlivel v sedemdesiatych rokoch dostali dnešní stredoškóoláci už do kolísky. Zdá sa, že redakcia Mladých rozletov ráta s tým, že tento citlivý sluch začuje a ocení ich "iný" tón. Asi zatiaľ viac urobiť nemôžu. Ich nadriadení sú dnes oveľa skúsenejší a opatrnejší ako v roku 1966. Neprajú si žiadne výrazné zmeny.

Nie náhodou chýba v časopise článok o situácii v ZSSR. Odvolávanie sa na pokrokovú sovietsku kultúru bolo u nás odjakživa tromfom - o čo viac by to bol tromf dnes, keď ZSSR vríe, podľa slov Michaila Gorbačova doslova revolúciou. Aj spomínané ECHO 1966 má celú stranu venovanú sovietskej kultúre /Bednyj, Vesjolyj, Pasternak, Majakovský/. Absencia článku o súčasnom dianí v ZSSR svedčí o všeobecne známej skutočnosti, že sovietsky vývoj budí v našom vedení obavy. Preto tentoraz neprekážalo, že oproti nula článkom o ZSSR ich stojí osem o skutočnosti v kapitalistickom svete.

Vznik Mladých rozletov nie je prejavom nášho reformizmu, inšpirovaného sovietsky vnútropolitickým vývojom. Nový časopis bol dlho odkladaný a napokon povolený nie ako pokračovateľ tradície ECHA alebo Mladej tvorby, ale skôr ako pendant Mladého sveta. Rozpoznávam v ňom tvár československého reálneho pokroku. Jej podoba ma prenasledovala počas posledných pätnástich rokov a dnes viem, že to nebola nočná mora. Naozaj ktosi rozhodol obetovať jednu, dve generácie na oltár opatrnosti a tzv. realistikosti.

Tušil som, že všetko napokon príde. Všetci sme tušili, že je to asi tak: že všetko sa napokon poddá. Že to, čo vtedy vyzeralo prihorúco, po desaťročiach ochladne, nebude znamenať to, čo predtým, ba možno sa zmení v opak. Už sú podmienenčne prepustené účesy, moderné obliekanie, hudba, tanec ... i mládežnícky časopis. A tento proces bude s odpornou, zbytočnou a úbohovou opatrnosťou pokračovať, ak ho niekto nevykoľají. Vo svojej päťdesiatke dostanem v novinových článkoch vysokoškolský časopis, potom možno literárny, v nemohúcej starobe, ak dožijem, ma hádam zastihne správa o zrušení policajných omedzení cestovania...

Vitajte teda, Mladé rozlety! Vítam vás pre tých, ktorí sú v správnom veku. Nesklamte ich nádej. Využite priazeň doby, keď vás volá, nečakajte, pokým doba príde direktívou. A hlavne - odvážte sa hovoriť o tom, čo vaši čitatelia chcú naozaj počuť.

čitateľ

Oliver Svišť: INDIÁNSKE LETO

Tak už som sa po prvýkrát presťahoval, ale tentoraz je sused na dovolenke a asi by sa to ani nebahalo, keby tam nebol ten sused.

Keď som sa prebudil, že je horko v bránku, poznal som, že je to, lebo sa nechala odísť na rusko, až do mesta. Z nemocnice

Až teraz, keď ležím v lehátku pred domom a pozerám na hviezdy, mi svitá, že som vyviedol čosi neodvolateľné a že si to odskáčem, ako sa patrí.

Všetko sa to začalo dávno, ale hlavne včera ráno. Paľo vstával o pol ôsmej. Je to pre mňa príliš skoro, ale on je neodbytný, stojí v postielke ako sfinga a ak ho z nej nevytiahnem o minútu, začne fňukať. Nervy zdedil bezpochyby po mne.

Hneď vybehol na záhradu, vyskúšať trojkolku, na ktorej sa mu včera podarilo prvé zošliapnutie pedálov. Bosými nohami mu to veľmi nešlo, ale neodvážil sa ma požiadať o topánky, lebo ja som už ležal v lehátku a mal zavreté oči. Žijeme na periférii, vlastne už pomaly v kepcoch, vo všedný deň je tu doobeda dokonalé ticho, všetci sú v práci, okrem staršej susedy, ale aj tá sa naučila, že na mňa nesmie prehovorit'. Tam na šakel len čo šupal na bránu v ústave hľadali

Márdži vybehla z budy a zrejme privítala chlapca svojím dlhým jazykom. Počul som ho, ako kričí: vrátnik som, ňufák sa neháňa v ple-
"Nechaj Paľka!"

Keď sa postaví na zadné, dočiahne mu práve na tvár. Potom prišla ku mne a položila si svoju chlpatú hlavu na moje skrížené prie-
hlavky. Je čierna a huňatá ako ovca.

Jeden náš priateľ veľmi obdivuje významné ženy a svoju koryt-
ňačku po jednej z nich pomenoval Margaret. Nechápem, čo na tých že-
nách má, je totiž homosexuál. S týmto neduhom sa zveroval mojej že-
ne a tá si ho pre jeho úprimnosť tak obľúbila, že keď raz napriek
mojim protestom priniesla domov čiernu fenku, nazvala ju po jeho ko-
rytnačke.

Márdži mi oblizla bosé palce na nohách a pozerala sa pritom, či
mi to robí dobre. S takýmito nežnosťami prichádza vtedy, keď sa za-
čína jej obdobie. Už včera som si všimol, že pred bránkou postávali
psi a značkovali plot.

Pred polrokom z jari som si požičal od suseda vzduchovku a keď
sa niektorý z nich predral dierou v plote k Márdži, strieľal som mu
do zadku. Tvrdil som, že to robím nerád a len z nutnosti, aby sa nám

do záhrady nenahrnula celá svorka samcov, ale moja žena sa len zhovievavo usmievala, vedela, že v skutočnosti sa mi páči vpáliť guľku do kožucha, až sa z neho zapráši, pes zaskučí a zdivene hľadá východ.

Tak už zasa sa psi zhromažďujú pred brámkou, ale tentoraz je sused na dovolenke a asi by ma to ani nebavilo. Moja žena medzitým zomrela.

Jednej noci ma prebudila, že ju bolí v bruchu, poznal som, že je zle, lebo sa nechala odniesť na rukách až do auta. Z nemocnice som sa ponáhlal domov, aby sa Paľo neprebudil. Ráno som urobil chybu, keď som ho vzal so sebou. Lekár si myslel, že ešte nerozumie a povedal:

"Jé mi ľúto, prišli ste neskoro, nemohli sme jej pomôcť."

Vzal som vtedy Paľu za ruku a odišli sme domov. Spomínam si, ako sa od susedov valila hustá vôňa orgovánu a uvedomil som si, že je teplo a začína sa leto. Prehodil som detskú sedačku zo ženinho bicykla na svoj a vybrali sme sa k jazeru. Márdži bežala pred nami a od nadšenia brechala fistulou, až nám zaliehalí uši. Prvá sa vrhla do vody a kožuch sa jej rozprestrel na hladine ako vejár.

"Počkaj ma na brehu," prikázal som chlapcovi a plával za ňou. Vo svaloch som mal usadenú dávnu spomienku na svoje plavecké obdobie, teraz sa vynorila a uvedomil som si, že vo vode sa cítim istejšie, než na súši. Tam ma čakal len syn, čupel na brehu a uprene hľadel za mnou.

Márdži si potom drhla kožuch o stvrdnutú zem, ňufák si osušila v piesku, takže vyzerala ako čert.

"Poď do vody," vyzval som ho.

"Paľko sa bojí," odvetil pokojne.

A ja som začal tušiť, že je so mnou zle. Chcel som byť sám. Nechať ležať telo na slnku a myšlienky odovzdať vesmíru, ležať tak do vtedy, kým sa nevrátia do mňa vyvetrané. Chlapec sa bude chcieť rozprávať, ale ja som mu nemal čo povedať. Nevedel som si predstaviť čosi tak dôležité, aby to stálo za reč. Svet pre mňa už dávnejšie stratil príťažlivosť - a teraz sa ako nezmysel vyjavila nakoniec aj láska.

Preležal som v lehátku celé leto. Chlapec si na to zvykol, naučil sa udržať v ruke rožok, ktorý mu suseda strkala cez plot a cmúľal ho celé doobedie, kým mu ho večne hladná Márdži neuchmatla. Potom spustil krik, pred ktorým som musel zatvárať oči a uši, aby som udušil zúrivosť. Stávalo sa, že sa Paľo prešmykol k susede a tá ho nakrmila.

Včera ráno sa s Márdži mierumilovne hrali, pokúšal sa obkročmo

si na ňu sadnúť a odviezť sa, lenže ona spod neho zdvorilo vykĺzla a kráčala k bránke. Jej krok ma mimovoľne zaujal, mal v sebe sami-čiu vyzývavosť, akúsi zvláštnu, prirodzenú dôstojnosť.

Paľo ju predbehol, otvoril bránku a zahnal sa drobnou rukou proti svorke psov, ktorá trpezlivo vyčkávala na chodníku.

"Zmiznite!" kričal detským hláskom a niekoľko z nich naozaj ustúpilo o krok dozadu, na dosah ostal len jediný pes, stredne veľký s bielou lysinou na čele. Márdži stála vzadu a pokojne sa prizerala. Všimol som si, že v rozpakoch sklonila hlavu, keď pes bez varovného zavrčenia, akoby z radosti skočil k chlapcovi a chňapol po jeho ruke. Potom sa znovu postavil na svoje miesto, zatiaľčo on utekal s plačom za mnou a ukazoval krvavú dlaň. Stál predomnou a otrčal svoju stigmú. Z nepatrnej dierky vytekala, ako namaľovaná, stužka tmavej krvi a leskla sa na slnku.

"To nič," povedal som, vzal ho k hydrantu a ruku opláchol vodou. Ostatní psi utiekli ako deti, ktoré rozbijú okno, ale ten jeden ostal stáť a pozerali sme si do očí.

"Prečo si to urobil?" podišiel som k bránke. Srst' sa mu zachvela a zastrihal ušami, ale keď som vykročil na chodník, pomaly sa obrátil a odklusal preč.

Suseda hystericky a ťahavo kvílila, ako to robievajú dedinské babky, pokúšal som sa ju nepoľúvať, ale ona vytiahla hlavu ponad priečku plotu a do omrzenia opakovala:

"Bol besný, určite bol besný."

Nebol by som sa jej zbavil, odišiel som teda k búde na roh ulice a telefonoval do nemocnice. Poradili mi infekčné oddelenie, zodvihla to žena s príjemným, starým kultivovaným hlasom:

"Nájdite psa a veterinár nech vám potvrdí, že nebol besný," odvetila na moju otázku. "Inak musíte chlapca priviezť k nám, ostane tu tri týždne a bude dostávať do brucha vakcínu."

"Vakcínu?" opakoval som mechanicky a zamyslene odháňal rukou Paľu, ktorý sa dožadoval slúchača.

"Čo je to vakcína, tato?" spýtal sa o chvíľu a ja som zo zvyku mlčal, hoci náhodou viem, čo je to vakcína. Lenže viem aj to, že by sa vypytoval ďalej a ja by som sa logikou svojich odpovedí raz dva dostal do úzkych. Jeho otázky ma rozrušovali, bál som sa ich, lebo ma usvedčovali z nevedomosti. Nepoznal som odpoveď ani na také jednoduché, ako napríklad, prečo musí jesť, prečo má ísť spať, prečo sa chodíme kúpať do jazera, prečo príde noc a prečo sa stratila mama. Ostatne, nikdy som týmto veciam príliš nerozumel. Svet bol pre mňa odjakživa akýsi cudzí, čudný. Najčudnejšie sa mi videlo, že ostatní

ho vnímajú ako samozrejmosť, ako jediný možný a mysliteľný. Podľa toho sa v ňom aj pohybovali.

No ale potom som spoznal svoju ženu a odpoveďou na všetky pochybnosti sa mi stala ona sama. Bola stelesnená samozrejmosť, stále sa usmievala a nebolo nič ľahšie, ako ju milovať.

Na pohrebe som nebol, ale kňaz prišiel za mnou, sadol si na zem k môjmu lehátku a hovoril čosi také, že som ju príliš miloval a že nemám zabúdať na Boha. Lenže ja som neveriaci a neviem, prečo mu vadilo, že ju tak milujem.

Uložil som malého do postele a pohladkal ho po hlave na dobrú noc, napriek tomu, že ťažko znášam pohľad jeho vďačných očí. Odišiel som do kôlne a odtiaľ vylovil starú tenisovú sieť, ktorú som kedysi našiel na smetisku a vzal ju domov v nádeji, že urobím kurt a budem so ženou hrať tenis. Nemala talentu ani zamak, ale o to vášnivejšie hrala.

Sieť som naložil do košíka na bicykli a zatažil sekerou. Márdži na mňa vyskakovala a kňučala od radosti, takže som dostal chuť nakopnúť ju do zadku. Svorka psov pred brámkou sa opatrne rozptýlila, ale ryšavý pes s bielou lysinou medzi nimi nebol. Vyšiel som hore ulicou až k rozpadnutým domom, rozbité okná, vytrhané dlážky a popukané múry čakali už len na bager. Hneď za nimi sa mesto končilo, stálo tam ešte niekoľko starých, vysadených javorov a gaštanov. Kedysi tvorili park, železné obruče okolo kmeňov nevydržali ich rozpínavosť, popraskali a lavičky sa zrútili, ostali len konštrukcie, drevo z nich spálili obyvatelia. Neónová lampa vrástla do koruny a jej zelené svetlo vyrábalo mihotavé tiene. Márdži zabehla do zadnej uličky medzi domami a keď som tam nazrel, uvidel som psa, ktorý odskočil a uháňal preč cez deravé ploty.

"Márdži, ty hus, tu pôjdeš pri mne, neflákaj sa kade taže!" zavrčal som nahnevane a Márdži stiahla chvost.

Zakázal som si na neho myslieť, aby som ho nevyplašil a bezcieľne som jazdil po zaplátaných uličkách. Celá štvrť už spala, iba niekoľko okien ešte modro svietilo. Mesiac bol v splne a hviezdy sa udržali len na druhej strane oblohy. Márdži bežala poslušne pri prednom kolese.

Milovala ma, rovnako ako môj syn. Niekedy som mal pocit, že ma sila ich lásky roztrhá na kusy.

Zastal som a obzrel sa. Zastavil sa aj on, priamo pod lampou, Márdži sa radostne rozbehla k nemu a oňuchávala ho. Vyzeral vlastne ako indiánsky pes, mal šikmé oči, ako šakal pretiahnutú papuľu, uši sklopené dobrácky dopredu a hustú, ryšavohnedú sršť. Znehybnel, hlavu sklonil k zemi a zdola si ma prezeral. Kráčal som k nemu, sekeru

držal v ruke a cez ňu som mal prehodenú sieť. Hľadeli sme si do očí, zatiaľ čo Márdži v rozpakoch odstúpila nabok. Kráčal som k nemu mechanicky, na nič som nemyslel a v podstate ma celá scéna nevzrušovala, robil som len to, čo som ^urobiť musel. Mojou povinnosťou bolo tohto psa chytiť, zabiť, ukázať veterinárovi, ktorý zistí, či bol besný. Potom budem mať zasa pokoj, ticho a nehybnosť v lehátku. Priblížil som sa k nemu na tri kroky a pes, dovtedy pokojný, odrazu ohrnul pysky a cez papuľu, cez vycerené zuby mu vyšlo odkiaľsi z brucha hlboké, pohrdavé a varovné zavrčanie. Potom sa obrátil a zmizol v tme.

Dostal som triašku. Cítil som, ako mi po chrbte a na rukách naskočila husia koža, prekvapene som si počúchal predlaktie a vzápätí mi strpla tvár, bol by som odprisahal, že mi vlasy stoja dupkom. Niekoľko okamihov som sa zabával na svojich atavizmoch, ale potom ma prepadla ochromujúca vlna nenávisti. Nevieam, kde sa vzala, zaplavila ma však energiou, podskočil som ako uštipnutý, zovrel som sekeru a zaškrípal zubami. Márdži na mňa pozrela múdrymi čiernymi očami, zmierlivo zodvihla chvost a čakala. Vysadol som na bicykel a križoval celú štvrť. Mesiac už visel priamo nado mnou ako obrovská pouličná lampa, zhasli posledné okná, iba v mojom dome sa svietilo, pretože Paľo sa od malička bál tmy a ticha. Celú noc som musel svietiť a hralo rádio.

Pokúšal som sa predstaviť si, že bude tri týždne ležať kdesi v nemocnici a každé ráno bude k nemu chodiť cudzí človek pichať mu injekciu do brucha. Moja nenávisť ožila, odtiaľ pramenila, pulzovala ako príboj a pod návalmi adrenalínu som psovi v duchu stokrát rozsekol lebku a zataľ ostrie do šije, chytil ho za chvost a tresol hlavou o múr alebo naslepo búšil tupým koncom sekery do tela zakrytého sieťou.

V skutočnosti som zabíjal len raz v živote. Márdži mala štence a tri z nich bolo treba utopiť. Zavrel som oči a naslepo vybral z búdy tri pištiace telíčka, zaviazal ich s jednou tehľou do batôžka z plienky a ponoril do vedra s vodou. Po polhodine som batôžtek vybral a hodil do smetiaku, ulavilo sa mi, že to mám za sebou. Žena práve uvarila kávu a volala ma k nej, keď som začul ničomu nepodobný zvuk. Vysoký, naliehavý tón vychádzal nevedno odkiaľ, vyšiel som na záhradu a potom som pochopil. Jedno zo šteniec ostalo nažive a pišťalo v smetiaku. V jeho mozgu, zničenom nedostatkom kyslíka, ostal už len posledný inštinkt. Márdži nereagovala, pretože ten vresk nepatrila jej šteňatu, to bol hlas abstraktného pudu sebazáchovy. Vybral som mokrú guču a ako zmyslov zbavený ňou tresol o zem. Plienka sa roztrhla a po zemi sa válali tri drobné telá, jedno z nich vydalo tenký vzdych

a zmĺklo, keď som naň hodil tehlu.

Vrátil som sa k rozpadnutým domom, zahol za roh do poslednej zadnej uličky, bicykel som oprel o múr a postavil sa do tieňa divého kríku. Márdži sa ponevierala v uličke a z nudy oňuchávala stĺpy elektrického vedenia.

Prišiel o desať minút. Márdži ho priateľsky privítala, potom si obaja sadli a zadnou labou sa každý poškrabal vo svojom kožuchu. Jemu ostala visieť vo vzduchu, keď som vystúpil z tieňa. Sekeru som držal za chrbtom a ako som sa k nemu približoval, stúpala vo mne strach. Stáli sme proti sebe na pol metra, ale vadila mi Márdži, ktorá sa okolo nás nenútene obšmietala. Nevedel som si predstaviť jej reakciu. Skusmo som povytiahol sekeru spoza chrbta a jej čepeľ sa zaleskla psovi v zreničkách. Znovu mi rozvibrovalo vnútornosti chrapľavé vrčanie. Podobalo sa basovému tónu motora diaľkového kamiónu. Chveli sa mu pysky a oči sa bojovne zúžili. Potom sa obrátil a odklusal ako víťaz. Ja som klesol do podrepu, opieral som sa o sekeru a lomcovala mnou nenávisť.

Ráno som zatelefonoval na veterinárne stredisko.

"Viem, ktorý je to pes, ale nemôžem ho chytiť," povedal som.

"Počkajte, prepoím," povedal ten chlap, zapraskalo v aparáte a znovu ktosi prehovoril:

"Odchytové komando."

"Vy budete vedieť chytiť psa, ktorého vám ukážem?"

"Jasné, som šarha."

"A ako?"

"Guľou," zatiahol významne. "Na psa len guľou. Odstrelil som nejedného, na to vezmite jed. Nebojte nič, vy mi ho ukážete a ja ho strelím."

Vrátil som sa do lehátka, bránku som nechal otvorenú a sedel. Márdži ležala v mojom tieni a Paľo sa pokúšal dať do pohybu hrdzavú hojdačku. Svorca už stála na chodníku, psi nervózne prešľapovali a on práve prichádzal zľava od parku. Zodvihol som sa a podišiel mu oproti. Ostatní sa úctivo vzdialili, ale ryšavec ostal.

"Vidíš," otrčil som ruky, "nemám sekeru. Poď sem," dodal som potichu, čupol som si a nastavil dľaň s kusom slaniny. Márdži si prosobne sadla a natiahla krk, ale ja som ju odtisol:

"To patrí tvojmu frajerovi."

Nechcel som veriť svojim očiam. Pes vkročil do záhrady a váhavo postúpil ku mne. Chvost medzi nohami a s hlavou sklonenou, prichádzal ako hypnotizovaný. Oňuchal slaninu, ale keď som mu ju položil na zem, nevzal si a hľadel mi do tváre.

"Len si vezmi, je pre teba," šepkal som. "Posledná v tvojom ži-

vote." "Idem k Janovi?"

Zastrihal ušami, ako sa snažil porozumieť, ale inak sa nehýbal. Keď som pomaly zodvihol ruku a otvorenú dlaň približoval k jeho šiji, nebránil sa, iba nepatrne uhol hlavou a pritisol ju k zemi. Ucítil som hrubú srst' a mechanicky som ju uhládzal. Počítal som sekundy a minúty, ktoré ma svojím plynutím zaklínali do nemožnej situácie a v duchu som sa modlil, nech sa zjaví môj šarha. Stuhli sme v čudnej polohe ako nevydarené súsošie a začínal som sa ho báť.

Začul som motor dodávky, zastavila na rohu ulice a vystúpil z nej bruchatý chlapík. V ruke niesol pušku s ďalekohľadom. Hľadal číslo môjho domu a ako prichádzal, tisol sa k plotu, prst na spúšti. Nakukol poza murovaný plot a rukou naznačoval, aby som ostal potichu.

"Pozri sa, tato, ktosi k nám ide," zavolal chlapec a prestal sa hojdať. Mlčal som a ďalej hladkal ryšavca, bez seba od strachu.

Šarha skočil pred bránku, brucho sa mu zatriaslo a kožená vesta sa rozprestrela ako krídla, zacielil na mňa a zareval:

"Héj, ty prašivé psisko!"

"Počkajte," zakričal som zúfalo, "nestrielajte!"

Pes sa strhnel ako zo sna a vyrazil k bočnému plotu, k diere, ktorou Márdži často chodievala na svoje samostatné výlety. Telo sa mu naplo do oblúka, preletel dierou, zašuchotalo lístie viniča, ktorý ju obrastal a viac ho nebolo.

"No, vy ste mi lovec," odfrkol si šarha. "Takto ho pustiť! Kto mal vedieť, že máte deravý plot? Keby ste ho nahnali oproti mne, už by z neho bola fašírka."

"Vytrhol sa mi," ospravedlňoval som sa. "Zľakol sa vás."

"To je ono! Najradšej strieľam do bežiacich. Ale mali ste tam toho chlapca na hojdačke príliš blízko. No čo, nedá sa nič robiť. Vypiť nemáte, čo?"

Pokrútil som hlavou. "No, tak teda inokedy," zodvihol šarha ruku na pozdrav, prehodil si pušku cez plece a odkračal k autu.

Až vtedy sa Márdži rozbrechala, ale vzápätí si to zasa rozmyslela a utekala do môjho lehátka. Zosunul som sa na levičku pod orechom a oprel sa o jeho vráskavý kmeň. Nikdy v živote ma nebolela hlava, ale teraz som mal pocit, že sa mi rozskočí ako prasknutý kokos. Nič som nechcel pochopiť, na nič som nemyslel, a predsa ma bolela, ako keby mi ju strčili do odstredivky. Zvrátil som ju dozadu a otvoril oči. Chlapec stál na hojdačke a uprene na mňa hľadel.

"Čo budeme robiť, Paľko?"

Prekvapene sa otriasol, šikovne ako opica zliezol na zem a pribehol kumne.

"Ideme k jazzeru?"

"Ty pôjdeš do vody a Paľko ostane na brehu sám. Nechce," vyhlásil.

"Zoberiem ťa so sebou," povedal som a jeho detský úžas ma priviedol do rozpakov, ktoré on nevytušil, ale ja som ich zreteľne cítil a sám pred nimi ostal v pomykove, skláňal som hlavu v bludnom kruhu rozpakov a bolo mi trápne. Vzal som jeho hlavu do dlaní a oňuchal dávno zabudnutú vôňu detských vlasov.

Márdži vyzerala ako veľký potkan, fúzy sa jej namočili a hlava sa mi zdala nepatrične malá. V čírej vode som videl, ako usilovne zaberá všetkými labkami. Paľko ma objímal okolo krku, drobné prsty si splietol dokopy a tlačil ma nimi na ohryzku, svojím telíčkom mi zohrieval chrbát a päty zarýval do mojich rebier. Ešte stále trvalo ráno, do poludňajšieho vetra chýbali dve hodiny a hladina stála lenivo, akoby bola z oleja. Doplávali sme na tichý a pustý ostrov, na brehu ma, akoby nebolo na svete nič prirodzenejšie, chytil za ruku a ťahal ma za sebou. Dychčal od vzrušenia a hovoril:

"Musíme preskúmať tento ostrov, vieš?"

Ten deň ma smrteľne unavil. Narozprával som viac, než za posledné štyri mesiace a viem, čo ma čaká.

Stihol som ho ešte tak tak uložiť do postele, jeho vďačný pohľad som vydržal niekoľko sekúnd, kým som vycúval z izby.

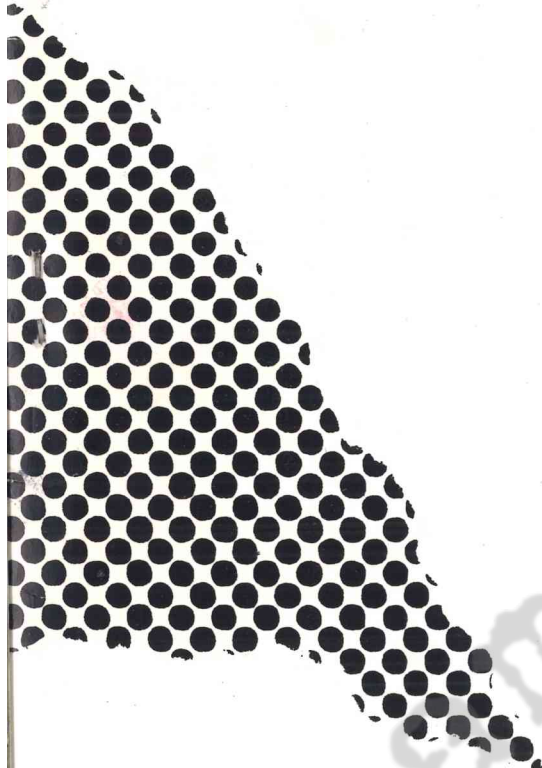
Teraz tu ležím v lehátku, pozerám na hviezdy, ale veľa z nich nevidím. Je to smiešne, hlava ma ešte stále pekelné bolí, ale tečú mi slzy. Cítim sa rovnako trápne, ako keď som sa päťročný pocikal do postele, lebo sa mi snívalo o vodopádoch.

Prišla Márdži a do ovisnutej ruky mi strčila vlhký ňufák, má rada soľ.

"No dobre, dobre, Márdži, už ma nechaj."

Čosi ma napadlo, posadil som sa, pretrel si zrak. Sotva desať metrov predo mnou svietili v tme dve oči.

"Tak si prišiel?" šepkal som. Pes sa priblížil na dotyk ruky a ja som ho pohladkal po šiji. Obojok nemal. "Dobre teda, zostaň," uľavil som si.

scmizdat.sk